
Bax, Mart. *'Officieel geloof' en 'volks geloof' in Noord-Brabant; veranderingen in opvattingen en gedragingen als uitdrukking van rivaliserende clericale regimes.* – Sociologisch Tijdschrift 10 nr. 4 (1984) p. 621-647.

Vanaf het einde van de vijftiende eeuw werd in een dorp in Noord-Brabant St. Donatus vereerd, van wie zich in het klooster in de plaats een relikwie bevindt. Toen de opeenvolgende pastoors van het dorp deze devotie aan het eind van de negentiende eeuw begonnen af te schilderen als bijgelovig, raakte deze steeds meer op de achtergrond. Daarvoor in de plaats propageerden zij de verering van het H. Sacrament en organiseerden een jaarlijkse sacramentsprocessie, waaraan door nagenoeg alle parochianen, ook de elite van het dorp, werd deelgenomen. Na de tweede wereldoorlog gingen de elite en de pastoor verschijnselen als processies als ouderwets beschouwen en werd de sacramentsprocessie afgeschaft. Een deel van de parochianen, overwegend de minder bevoorrechten, kon zich echter niet vinden in de sobere liturgie die nu onder invloed van het Tweede Vaticaanse Concilie werd doorgevoerd en zocht zijn toevlucht bij de paters van het klooster. Deze wisten de verering voor St. Donatus weer tot leven te wekken. Thans is er, ondanks de tegenwerking van de pastoor en de gebeden van het dorp, een groeiende belangstelling voor de jaarlijkse Donatusprocessie en voor de door de paters georganiseerde autozegeningen. De auteur laat zien dat de schommelingen in de verering van St. Donatus een gevolg zijn van enerzijds de spanningen tussen de pastoors en de paters om hun aandeel in de zielszorg, anderzijds van culturele, sociale en economische ontwikkelingen in het dorp, in Brabant en het land als geheel.

Becker, Dörte. *Möbelnovationsphasen im Westmünsterland und im Kernmünsterland.* – Rheinisch-westfälische Zeitschrift für Volkskunde 28 nr. 1-4 (1983) p. 89-100.

Bij het onderzoek naar het verloop van innovatieprocessen in de materiële cultuur is tot nu toe vooral gebruik gemaakt van de kwantitatieve verwerking van gedateerde objecten. Om te kunnen zien of het gaat om werkelijke vernieuwingen of alleen om een stijgende consumptie en ruimere verspreiding van al in gebruik zijnde voorwerpen is echter ook een kwalitatieve bewerking van het materiaal onmisbaar. Met dat doel heeft Dörte Becker onderzoek gedaan naar innovaties in het boerenmeubilair in West- en Midden-Münsterland van de zeventiende tot in de negentiende eeuw. Ze onderzocht het materiaal op kwalitatieve kenmerken: op veranderingen in de typen meubelen, het ontstaan van nieuwe decoraties, het gebruik van betere materialen en technieken, en vergeleek haar resultaten met de al eerder met behulp van de kwantitatieve methode vastgestelde innovatiefasen. Deze bleken toen samen te vallen met perioden van hoogconjunctuur. Haar conclusie is dat binnen die

fasen soms wel sprake is van vernieuwingen (verfraaiingen, nieuwe typen meubelen, typevarianten), maar voornamelijk van een ruimere aanschaf en verspreiding van al eerder bij boeren aangetroffen meubelen. De voornaamste vernieuwingen vonden niet plaats tijdens, maar voor en/of na een periode van economische bloei. Overigens kon dat weer per periode en per streek verschillen.

Beckmann, Ralf. *Vom 'Sammeln und Retten' zur Wissenschaft und zurück? – (Tübinger) Volkskunde und ihre Nachbarwissenschaften.* – Tübinger Korrespondenzblatt nr. 24 (1983) p. 1-6.

Beckmann signaleert een tendens in het hedendaagse volkskundig onderzoek om zich weer van de na 1970 ingeslagen weg af te keren. De kwalitatieve benadering raakt weer in zwang, de kwantitatieve lijkt op zijn retour. Een tendens die ook in naburige sociale wetenschappen valt waar te nemen. Hij acht dit een betreurenswaardige ontwikkeling en legt uit waarom. In een drietal uitvoerige replieken van de hand van U. Jeggle (6-12), J.-U. Rogge (13-21) en W. Kaschuba en C. Lipp (22-32) wordt Beckmanns argumentatie van kritische kanttekeningen voorzien.

Blok, Anton. *Openbare strafvoltrekkingen als rites de passage.* – Tijdschrift voor geschiedenis 97 nr. 3 (1984) p. 470-481.

De schrijver keert zich tegen de opvatting dat de ceremoniële en rituele aspecten van de terechtstelling rudimenten zijn, waarvan de zin moeilijk meer te achterhalen is. Van een aantal aspecten, die hij ontleent aan de Duitse literatuur, laat hij zien dat ze zin krijgen wanneer men ze beschouwt als onderdelen van een overgangsritueel. Zijn bijdrage is vooral bedoeld om aandacht te vragen voor de betekenis van de 'rites de passage', het theoretisch model van Van Gennep, dat na de vertaling in het Engels in 1960 in de angelsaksische literatuur o.a. door Mary Douglas, Victor Turner en Edmund Leach verder is uitgewerkt.

Bodemann, Ulrike. *Folklorismus – Ein Modellentwurf.* – Rheinisch-westfälische Zeitschrift für Volkskunde 28 nr. 1-4 (1983) p. 101-110.

Hoewel de literatuur die de afgelopen twintig jaar over folklorisme verschenen is, omvangrijk is, bestaat er nog geen theorie over die het verschijnsel als cultuurproces verklaart. Bodemann poneert dat folklorisme een niet aan een bepaalde tijd gebonden reactiever-schijnsel is, dat versterkt optreedt in crisissituaties waarin zich op tal van gebieden (economie, demografie, sociale omstandigheden enz.) ingrijpende veranderingen voordoen. Door terug te grijpen op bepaalde vormen uit de traditionele cultuur proberen individuen of groepen het verstoorde evenwicht in het culturele gedrag te herstellen. Daarmee is folklorisme een van de cultuurmechanismen geworden die cesuren in de ontwikkeling van de cultuur helpt overbruggen.

Bon, Laurence. *Une galerie de portraits oraux. Les anecdotes familiales: structure du récit et image de la famille.* – Cahiers de Littérature Orale nr. 7 (1980) p. 52-75.

Bon onderzoekt de structuur en inhoud van dertig familie-anecdotes over de grootouders, opgetekend uit de mond van circa twintig Parijzenaars. De verhalen versterken de identiteit en cohesie van de familie. Een groot aantal van deze verhalen kan inzicht verschaffen in de normen en waarden van de samenleving.

Kroniek van al dan niet geslaagde initiatieven tot internationale volkskundige samenwerking (tijdschriften, conferenties, volkskunde-atlas, International Dictionary of Regional Ethnology, International Folktales Institute) vanaf 1907.

Cox, H.L. *Die Auswirkungen der deutsch-niederländischen Staatsgrenze von 1815 auf die volkstümliche Heiligenverehrung im Rhein-Maasgebiet. Ein Beitrag zur kulturräumlichen Stellung des Rhein-Maas-Gebietes.* – *Rheinisch-westfälische Zeitschrift für Volkskunde* 28 nr. 1-4 (1983) p. 111-131; 6 krt., 2 ill.

In navolging van Matthias Zender, die aantoonde dat op het gebied van de geschiedenis en verspreiding van vroege heiligen culturele banden bestonden tussen het Maasland en het Rijnland, gaat Cox op grond van het voorkomen van vee- en weerheiligen zoals Brigida, Cunera, Gerlacus en Clara na in hoeverre de oude culturele eenheid van het Maas-Rijngebied eind negentiende, begin twintigste eeuw nog zichtbaar is in de heiligenverering. De kaarten van de Duitse en van de Nederlands-Vlaamse volkskunde-atlas die als uitgangspunt zijn gebruikt laten zien dat naast of over een voor het Rijn- en Maasland gemeenschappelijk netwerk van beschermheiligen voor het vee nieuwe beschermheiligen ontstaan zijn, die in een kleiner gebied werden vereerd en in de eerste helft van de twintigste eeuw de nieuwe staatsgrenzen niet overschrijden.

Met een uitvoerig uitgewerkt voorbeeld over weerheiligen in het gebied van Maas en Rijn wijst Cox ook op de gevaren van de door hem gevolgde methode. De samenstellers van de vragenlijsten van de beide volkskunde-atlassen weken in hun probleemstelling en in hun interpretatie van de gegevens soms van elkaar af, waardoor de kaarten niet altijd bruikbaar zijn voor vergelijkend onderzoek.

Dekker, Rudolf, en Herman Roodenburg. *Humor in de zeventiende eeuw. Opvoeding, huwelijk en seksualiteit in de moppen van Aernout van Overbeke (1632-1674).* – *Tijdschrift voor sociale geschiedenis* 10 (1984) p. 243-266.

De auteurs hebben onlangs in de Koninklijke Bibliotheek een onuitgegeven collectie moppen aangetroffen, de *Anecdota sive historiae jocosae*. De moppen zijn rond 1673 door de Haagse advocaat Aernout van Overbeke verzameld en genoteerd. De verzameling telt 2127 moppen. 437 gaan over de thema's opvoeding, huwelijk en seksualiteit. Uit de teksten van de moppen blijkt dat deze gesitueerd moeten worden in de hogere milieus waarin Van Overbeke verkeerde (ambtenaren en juristen). De meeste moppen komen niet in andere moppenverzamelingen uit die tijd voor, hetgeen erop wijst dat ze niet direct uit de literatuur afkomstig zijn. De auteurs willen deze moppen gebruiken om de houding van de vertellers tegenover de werkelijkheid, met name tegenover opvoeding, kinderen, vrouwen, huwelijk en seksualiteit nader te bepalen. Op zich zelf kan daar niets op tegen zijn, mits maar steeds goed beseft wordt dat de mop een literair genre is met een eigen verhouding tot de werkelijkheid. De mop tracht de werkelijkheid niet getrouw weer te geven, maar maakt deze geheel ondergeschikt aan de pointe. Vandaar de vaak absurde situaties in moppen die overigens door iedereen als eigenaardigheden van het genre bijna onbewust worden geaccepteerd. Met deze artistieke verwerking van de werkelijkheid wordt in een aantal gevallen door de auteurs toch te weinig rekening gehouden. Zo wordt de situatie in de mop van de ingekwartierde Spaanse jongen bloedserieus opgevat en dus verkeerd geïnterpreteerd. Het

echtpaar bij wie de jongen is ingekwartierd wil z'n beste bed niet geheel aan hem afstaan en besluit daarom hem bij zich in bed te nemen. Wanneer 's nachts het onvermijdelijke gebeurt, menen man en vrouw dat zij het de jongen niet kunnen verbieden omdat zij geen van beiden Spaans kennen. Dekker en Roodenburg vinden deze mop interessant omdat hij aangeeft dat bij volwassenen onzekerheid bestond over de aard van de puberteit. Ik denk echter dat deze mop eerder het tegendeel bewijst. Ook bij de interpretatie van andere moppen wordt vaak een te nauwe relatie tussen werkelijkheid en mop verondersteld.

Voorts toetsen de auteurs de houding tegenover huwelijk, opvoeding en seksualiteit zoals die in de moppen naar voren komt aan de theorieën die hierover bestaan. Zo beweert Ariès dat pas in de negentiende eeuw de eigen aard van adolescenten onderkend wordt. Een grappige mop over een zestienjarige jongen die zich ongerust maakt over een nachtelijke zaadlozing zou de these van Ariès echter kunnen ontzenuwen. Andere geleerden beweren dat de mannen op het Europese platteland zich weinig bekommerden om de angst van vrouwen voor de bevalling. In een mop bij Van Overbeke komt echter een man voor die zich hierover juist zeer bezorgd toont en zich daarom wil ontmannen. In deze gevallen kunnen moppen dus bewijzen dat bepaalde ideeën en gevoelens in vroeger tijden niet geheel onbekend waren en kunnen zij een correctie aanbrengeen op eenzijdige beeldvorming. Het zou mooi zijn indien de verzameling eens in z'n geheel zou kunnen worden uitgegeven. – A.J. Dekker.

Frijhoff, Willem. *Satan en het magisch universum. Raakvlakken, wisselwerking, reminiscenties in Oost-Gelderland sedert de zestiende eeuw.* – Tijdschrift voor geschiedenis 97 nr. 3 (1984) p. 382-406.

Het nagenoeg ontbreken van demonologische elementen in de Vlaamse sagenschat heeft Roeck in een artikel in *Volkskunde* (zie V.B. 8 (1982) p. 106) doen besluiten dat we onderscheid moeten maken tussen een geleerdentraditie (waarin dergelijke demonologische elementen wel een plaats hadden) en een 'volkse' traditie, waarin heksen en tovenaars wel beschikken over de macht om kwaad te doen, maar waarin de persoonlijke duivel nauwelijks een rol speelt. Die stelling wordt door Frijhoff getoetst aan een concreet voorbeeld: het heksengeloof in het toenmalige kwartier van Zutphen. Die keus heeft (bij alle voordelen) het nadeel dat het demonologische element in de Oostgelderse heksenprocessen zeer zwak vertegenwoordigd is, zodat er van een geleerdentraditie in dat opzicht nauwelijks sprake kan zijn. Dat neemt niet weg dat de schrijver aan een analyse van enerzijds de volksverhalen en anderzijds de processen, tegen de achtergrond van de sociale en intellectuele geschiedenis van de Achterhoek, en rekening houdend met de beperkingen van het collectief geheugen, voldoende argumenten ontleent voor een meer genuanceerde conclusie.

Gerlagh, Bert. *Wonen op stand.* – *Ons Amsterdam* 36 nr. 9 (1984) p. 218-221; 8 ill.

In een aflevering van *Ons Amsterdam* die is gewijd aan de elites in Amsterdam in de negentiende eeuw en het begin van de twintigste eeuw, geeft de schrijver van het hier genoemde artikel aan de hand van een huishoudboekje uit 1871 en een boedelbeschrijving uit 1878 een beeld van de inrichting van de woning van een assuradeur op de Keizersgracht. Hij vergelijkt deze met de woningen van een aantal andere welgestelden en maakt enkele opmerkingen over de ingrijpende veranderingen die in de tweede helft van de eeuw zowel in de inrichting als in de indeling van het huis plaatsvonden.

De auteur geeft een voorlopige aanvulling op de stelling van Norman Cohn dat het beeld van de heksensabbat gevormd werd tijdens de eerste decennia van de vijftiende eeuw door mensen uit de culturele bovenlaag zoals rechters, inquisiteurs en demonologen. Hij wijst erop dat het idee van de heksensabbat al omstreeks het midden van de veertiende eeuw aangetroffen wordt in het westen van Zwitserland en Noord-Italië. Bovendien hebben magische denkbeelden uit het volksgeloof (over o.a. het vliegen door de nacht en de gedaanteverwisseling van de tovenaars in dieren) mede gestalte gegeven aan het beeld van de heksensabbat. Op grond van een voorzichtig geformuleerd vergelijkend onderzoek meent hij dat deze denkbeelden terug gaan tot in een ver verleden. Hij acht het niet uitgesloten dat de aanwezigheid van groepen Waldenzen tot het ontstaan van de voorstelling van de heksensabbat in het eerder genoemde gebied heeft bijgedragen. Hun leer werd immers beschouwd als een vorm van duivelverering en oude magische voorstellingen maakten er deel van uit. Tenslotte houdt de auteur de mogelijkheid open dat werkelijk bestaande rituelen mede ten grondslag hebben gelegen aan het beeld van de heksensabbat.

Handler, Richard, and Jocelyn Linnekin. *Tradition, genuine or spurious.* – Journal of American Folklore 97 nr. 385 (1984) p. 273-290.

Traditie wordt meestal opgevat als een vast bestand van onveranderlijke verschijnselen. Traditie is echter volgens de auteurs een proces dat in het verleden plaatsvindt en waarbij actuele betekenis wordt toegekend aan de verschijnselen uit het verleden. Voorbeelden uit het Franstalige Quebec laten zien dat het tentoonstellen van oude ambachten zelf weer tot een ceremonie uitgroeit met een bepaalde nationalistische doelstelling. De deelnemers hechten aan de tentoongestelde verschijnselen een actuele betekenis die ze voorheen nooit gehad hebben, namelijk die van typische, oude culturele fenomenen, kenmerkend voor land en volk van Quebec. Voorbeelden uit Hawaii laten zien dat tradities daar als het ware uitgevonden worden vanuit een behoefte aan identiteit en onderlinge solidariteit.

Hermans, René. *Harmonie 'Oranje'. De bewogen geschiedenis van Wouws Muziekgezelschap.* – De Vierschaer 1 nr. 3 (1983) p. 39-54; 4 ill.

Eerste aflevering van een serie artikelen over het harmoniekorps 'Oranje' te Wouw (N.-Br.) ter gelegenheid van het 110-jarig bestaan van deze muziekvereniging in 1984. In deze aflevering komen achtereenvolgens aan de orde: de oprichting, de geldmiddelen, de vroegste leden, het repetitielokaal, de statuten, de boetebepalingen en de eerste problemen. Geraadpleegd werden: het verenigingsarchief, het gemeentearchief en de plaatselijke dagbladen.

Hoek, Gerbrand. *Oude boerderijen op Goeree-Overflakkee.* – De Motte 1981-82, p. 57-83 (25 afb.)

Na een beknopt overzicht van de belangrijkste boerderijtypen in ons land, op grond van de literatuur, volgt een globale beschrijving van een aantal nog bestaande zeventiende- en achttiende-eeuwse boerderijen op Goeree-Overflakkee, met foto's en plattegronden. Aan het artikel is een lijst van oude boerderijen toegevoegd met naam, bouwjaar en eigenaar, geordend naar het al dan niet aan elkaar vastgebouwd zijn van huis en schuur.

Isler, Gotthilf. *Synchronizitäten in Erlebnissagen. Zum Problem des Wettergeistes.* Schweizerisches Archiv für Volkskunde 80 nr. 1-2 (1984) p. 2-26.

Isler tracht de aard van de verhalen over bovennatuurlijke ervaringen te bepalen die, al dan niet achteraf, in verband worden gebracht met plotselinge veranderingen in het weer. Er bestaat geen causaal verband tussen de objectief waarneembare gebeurtenis en de persoonlijke ervaring van het betrokken individu, maar wel een zinvolle coïncidentie waarvoor C.G. Jung het begrip synchroniciteit hanteert. De persoonlijke ervaring berust op onbewuste voorkennis van toekomstige feiten. De bovennatuurlijke wezens (wilde mannen, feeën) die in deze verhalen de weersomslag aankondigden, zijn symbolisch gezien als archetypische figuren van het collectief onbewuste op te vatten. Deze synchronistische ervaringen, die verder ook in verband met sterfgevallen voorkomen, mogen door de wetenschap niet als een soort hallucinaties worden afgedaan, maar wijzen op de eenheid van psyche en materie.

Jensma, Th.W. *Officiële ontvangsten en plechtigheden in het 15e en 16e eeuwse Dordrecht.* – Kwartaal en Tekens van Dordrecht 10 nr. 1 (1984) p. 1-17; 12 ill.

Naast de godsdienstige processies en de diverse vormen van sport en spel nemen ook de officiële ontvangsten en plechtigheden rondom vorstelijke personen een belangrijke plaats in onder de vijftiende- en zestiende-eeuwse publieke vermakelijkheden. Dat dit laatste in ieder geval opgaat voor een plaats als Dordrecht, toont Jensma aan met behulp van uitvoerige citaten uit thesauriersrekeningen, klepboeken en andere archivalia uit het gemeentearchief van Dordrecht.

Kajiser, Dick. *Het laatmiddeleeuwse spotsermoen.* – Spektator 13 nr. 2 (1983) p. 105-127.

Kajiser bespreekt een aantal kenmerken van laatmiddeleeuwse spotpreken, korte teksten op rijm waarin de serieuze preek wordt geparodieerd. Ze zijn opgebouwd volgens dezelfde retorische structuur- en stijlvoorschriften als de serieuze preek, maar de inhoud (er wordt een evangelie van zuipen, brassen, vrijen enz. gepredikt) staat daarmee in contrast. Evenals bij de serieuze preek wordt van het publiek verwacht dat het een actieve bijdrage levert door bepaalde handelingen uit de liturgie mee te spelen. Als bijlage publiceert Kajiser de tekst van een nog niet eerder uitgegeven spotsermoen uit een handschrift dat zich bevindt in de K.B. te Brussel.

Kramer, Karl-S. *Hohnsprake, Wrakworte, Nachschnack und Ungebühr. Ehrenhändel in holsteinischen Quellen.* – Kieler Blätter zur Volkskunde 16 (1984) p. 49-85.

Kramer geeft een lijst van de frequentie van alle scheldwoorden die hij in rechtszaken uit Holstein van de zeventiende tot de negentiende eeuw aantroft. Tot nog toe nam men meestal aan, dat het punt van eer in die tijd vooral in stedelijke samenlevingen gevoelig lag. Aangezien eerverlies standsverlies tot gevolg kon hebben, waarborgde de eer de zekerheid van het bestaan. Uit deze inventarisatie blijkt dat ook 'de kleine man' op het platteland in die tijd op zijn eer lette; er is namelijk een evenwicht tussen het aantal rechtszaken op dit gebied van de steden en van het platteland. Tot een diepgaande analyse van het gevonden materiaal komt Kramer niet; hij beperkt zich hier tot enkele vrij voor de hand liggende uitspraken, bijv. over de wisselende frequentie van bepaalde scheldwoorden per plaats en per tijdvak.

Martin, Fred. *De liedjeszanger als massamedium. Straatzangers in de achttiende en negentiende eeuw.* – Tijdschrift voor geschiedenis 97 nr. 3 (1984) p. 422-446; 2 ill.

De schrijver kent op grond van gegevens uit de literatuur en enig archivalisch materiaal (liedbladen, politieverordeningen, gerechtelijke stukken uit Amsterdam en Kampen) aan de liedjeszanger een belangrijke rol toe in de nieuwsvoorziening, totdat deze door de moderne massamedia werd verdrongen.

Molinier, Alain. *Aux origines de la réformation cévenole.* – Annales 39 nr. 2 (1984) p. 240-264; 7 graf., 3 tab.

In deze studie over het doordringen van de reformatie in de Cévennes heeft de auteur als bron o.a. gebruik gemaakt van enige honderden testamenten en huwelijksacten uit het eind van de vijftiende en uit de zestiende eeuw. Zij laten in het begrafenisritueel, bij alle lagen van de bevolking, o.a. een geleidelijke afname zien van het aantal priesters aanwezig bij de begrafenis, van het luiden van de doodsklok en van het aantal zielmissen. In plaats van het *Exaudi nos* en het *Salve regina* worden tijdens de gang naar het graf in toenemende mate psalmen gezongen. Vanaf ongeveer het midden van de zestiende eeuw draagt de bruid op de huwelijksdag steeds vaker een gele jurk. Het latijnse *luteus*, geel, werd in het Frans *luter*, zodat het dragen van een gele bruidsjurk een symbool werd van het aanhangen van de leer van Luther.

Mortier, Marijke. *Het wereldbeeld van de Gentse almanakken, 17e en 18e eeuw.* – Tijdschrift voor sociale geschiedenis 10 (1984) p. 267-290; 1 ill., 2 tab.

De bestudering van de inhoud van een aantal zeventiende- en achttiende-eeuwse Gentse almanakken leverde interessante gegevens op over het veranderend wereldbeeld in die eeuwen. Namen b.v. de voorspellingen (de astrologie) aanvankelijk nog een prominente plaats in, aan het eind van de achttiende eeuw was het aandeel ervan tot onder de 10% van het totale aantal pagina's gedaald. Het aandeel van fictie en actuele informatie steeg daarentegen sterk. Door wie de almanakken gelezen werden, is niet met zekerheid te zeggen. De schrijfster denkt daarbij echter in de eerste plaats aan de middenklassen, gezien de kleinburgerlijke waarden die in de almanakken verkondigd werden, en niet aan de lagere klassen, zoals Bollème en Mandrou menen.

Moser, Hans. *Zu Problematik und Methodik neuester Fastnachtforschung.* – Zeitschrift für Volkskunde 80 nr. 1 (1984) p. 2-22.

Opnieuw, maar naar zijn zeggen nu voor de laatste keer, reageert Hans Moser op vijf recente artikelen van Dietz-Rüdiger Moser over het carnaval (drie daarvan werden aangekondigd in resp. V.B. 9, p. 122 en 128 en V.B. 10, p. 196). Zijn bezwaren zijn grotendeels dezelfde als die hij al eerder naar voren bracht (zie V.B. 9, p. 129). De bewijzen die Dietz-Rüdiger Moser aanvoert overtuigen hem niet van de juistheid van diens stelling dat het carnaval een christelijk, door de kerk gesteund feest was. Daarentegen wijst hij op andere bronnen waaruit veeleer het tegendeel blijkt. Door dit verschil in uitgangspunt botsen ook telkens hun interpretaties van detailproblemen. Het getal elf b.v. heeft voor Hans Moser geen theologische betekenis, maar is bij b.v. de samenstelling van de raad van elf eenvoudig gekozen uit overwegingen van doelmatigheid, op dezelfde wijze als een team van voetballers uit elf spelers is samengesteld. Door telkens te zoeken naar theologische aspecten van elementen van het carnaval heeft Dietz-Rüdiger Moser naar zijn oordeel te weinig oog voor het 'brede terrein en de creativiteit van de volkshumor' (p. 16).

Niederer, Arnold. *Robert Wildhaber (1902-1982).* – Ethnologia Europaea 13 nr. 2 (1983) p. 234-236.

Op 16 juli 1982 overleed de Zwitserse volkskundige Robert Wildhaber. Arnold Niederer memoreert zijn verdiensten op nationaal en internationaal niveau en geeft een keuze uit zijn bibliografie.

Oosterhuis, Robert, Frits Salomons en Martin Sommer. *Skriptinterview* [met] Robert Muchembled. – Skript 6 nr. 2 (1984) p. 104-114; 1 ill.

Het gesprek ging over de heksenvervolgingen en de verhouding tussen volkscultuur en elitecultuur.

Palm, Stefanie. *Fastelabend. Ein Bild nach historischen Quellen.* – Kieler Blätter zur Volkskunde 16 (1984) p. 31-48.

De auteur geeft een overzicht van de gegevens die zich bevinden in het kaartsysteem van het Seminarie voor Volkskunde van de universiteit van Kiel, over de vastenavondviering in Sleeswijk-Holstein tussen 1530 en 1852. Deze gegevens zijn verzameld uit archivalische bronnen (rekeningen en gerechtelijke stukken) en enkele gedrukte bronnen (o.a. verordeningen), en dateren grotendeels uit de zeventiende eeuw. Ze geven voornamelijk een beeld van de situatie op het platteland. Het feest werd daar overwegend gevierd door de knechten en bestond uit het drinken van een grote hoeveelheid bier, in een herberg of bij iemand thuis, en uit het maken van muziek met trommels en fluiten. Het eindigde niet zelden in een vechtpartij. De schrijfster stelt vast dat de term 'vastenavond' niet verwijst naar één avond maar naar de periode van enkele dagen waarin men het feest hield. Dat vastenavond ondanks herhaalde verboden gevierd bleef worden, verklaart de auteur uit de medewerking van lagere overheden en werkgevers en uit de mogelijkheid om vrijstelling van het verbod te krijgen. In de negentiende eeuw daalt het aantal vermeldingen van vastenavond in de bronnen snel. Dit komt omdat het feest dan niet meer verboden is en omdat de knechten gaan werken in de fabrieken, waardoor het sociale kader van het feest wegvalt. In een kort nawoord wijst Karl-S. Kramer er o.a. op dat vastenavond op het platteland van Sleeswijk-Holstein ook na de reformatie dus steeds op nagenoeg dezelfde wijze gevierd is en dat stedelijke elementen van het feest zoals het gemaskerd gaan, optochten en dansen hier niet of nauwelijks voorkwamen.

Poel, J.M.G. van der. *De twee Nederlandse openluchtmusea.* – Bijdr. en Meded. van het Rijksmuseum voor Volkskunde 'Het Nederlands Openluchtmuseum' 47 nr. 1 (1984) p. 2-8, 6 afb.

Naast dat te Arnhem kent Nederland sinds 1983 een tweede openluchtmuseum, nl. het buitenmuseum van het Zuiderzeemuseum in Enkhuizen. Van der Poel bespreekt in dit artikel beknopt de verschillen en overeenkomsten tussen beide musea. De belangrijkste verschillen zijn: *a.* de wetenschappelijke uitgangspositie bij de oprichting: in Arnhem was ruim een halve eeuw geleden de volkskunde de centrale wetenschap, in Enkhuizen ligt de nadruk in de eerste plaats op de bouwkundig-historische aspecten en op de geschiedenis van het Zuiderzeegebied; *b.* de doelstelling: het ene vooral agrarisch, het andere maritiem gericht; *c.* de terreingesteldheid: in Arnhem een parkachtige en daarom voor Nederland weinig natuurgetrouwe omgeving, in Enkhuizen een uiteraard perfecte Zuiderzee-locatie; *d.* de plattegronden: in Enkhuizen een dorpsstructuur, in Arnhem een groepering van de

gebouwen naar provinciale herkomst. De overeenkomsten tussen beide musea moeten vooral gezocht worden in de sfeer van de herbouw en inrichting van de gebouwen en het daarmee samenhangende vraagstuk van het waarheidsgehalte.

Schaik, R.W.M. van. *'Wer weite Reisen macht...'. Niederländische Palästinareisen und Palästinareiseberichte aus dem fünfzehnten Jahrhundert.* [In:] Non nova, sed nove. Mélanges de civilisation médiévale dédiés à Willem Noomen, éd. par M. Gosman et J. van Os. Groningen 1984, p. 211-224.

Een overzicht van de in de vijftiende eeuw in de Nederlanden gedrukte en geschreven reisboeken voor en reisbeschrijvingen van de bedevaart naar het Heilige Land, met enkele summere bijzonderheden over de reizigers. Het merendeel van de 34 vermelde teksten is ook te vinden in de door D.H.K. Amiran verzorgde herdruk van Röhrich (*Bibliotheca Geographica Palaestinae*. Jerusalem 1963), die voor de tweede helft van de vijftiende eeuw alleen al 233 titels vermeldt. De belangstelling in de Nederlanden voor deze bedevaart valt dus binnen een groter, Europees kader, en blijkt behalve een religieus ook een sterk cultureel-toeristisch karakter te hebben. In tegenstelling tot Van Herwaarden (in Ts. v. Geschiedenis 93 (1980), 247-254) meent de schrijver dat men bovendien rekening moet houden met statusoverwegingen.

Scharfe, Martin. *Doktor Luther: Heiliger oder Held? Zur Kulturgeschichte der Luther-'Verehrung'. Eine Nachlese zum Luther-Jahr 1983.* – Zeitschrift für Volkskunde 80 nr. 1 (1984) p. 40-58.

De auteur stelt aan de hand van voorbeelden uit Württemberg vast dat in Duitsland in de eerste eeuwen na de Reformatie nauwelijks belangstelling bestond voor de persoon van Luther, maar dat hij sinds het einde van de achttiende eeuw uitgroeit tot een nationale figuur. Er worden standbeelden voor hem opgericht en hij wordt geëerd in o.a. toneelstukken, gedichten en afbeeldingen. De auteur legt – zeer summier – een verband tussen deze ontwikkeling en het onzekere maatschappelijke en geestelijke klimaat in Duitsland in de negentiende en twintigste eeuw.

Schenda, Rudolf. *Mären von Deutschen Sagen. Bemerkungen zur Produktion von 'Volksersählungen' zwischen 1850 und 1870.* – Geschichte und Gesellschaft 9 nr. 1 (1983) p. 26-48.

De grote productie van sagenbundels en studies over de sage in de periode 1850-1870 is niet een puur literair modeverschijnsel, maar houdt volgens Schenda verband met de politieke, op de vorming van een Duitse eenheidsstaat gerichte aspiraties van de burgerij. Deze politieke verlangens vormden voor de overwegend geleerde schrijftafelverzamelaars een sterke stimulans om sagen te verzamelen en uit te geven als bijdrage tot de historische fundering van de toekomstige staat. De sagen die als restanten van een gemeenschappelijk Duits-Germaans verleden werden beschouwd, fungeerden vaak als leesstof op de scholen. De verzamelaars waren uit heel Duitsland afkomstig, velen van hen hadden een universitaire opleiding achter de rug. Contact met het volk hadden ze nauwelijks. Ze werkten voornamelijk met tussenpersonen. Voorzover ze zelf veldwerk verrichtten, selecteerden ze de verhalen streng op hun bruikbaarheid in de bundels. Schenda vermoedt zelfs dat ze bepaalde gegevens die ze graag wilden horen, hun ongelovige zegslieden in de mond hebben gelegd.

Naar aanleiding van recente studies van Peter Brown (*The cult of the saints. Its rise and function in Latin Christianity.* Chicago 1981), André Vauchez (*La sainteté en Occident aux derniers siècles du Moyen Age d'après les procès de canonisation et les documents hagiographiques.* Rome 1981) en Michael Goodich (*The ideal of sainthood in the thirteenth century.* Stuttgart 1982), waarbij hij enkele waarderende kanttekeningen plaatst, wijst de auteur op een viertal aspecten van de veranderingen in de heiligenverering in Europa tussen de twaalfde en de vijftiende eeuw: de voordien ongekende individualisering van de heiligen, het toenemend aantal vrouwelijke heiligen, de veranderingen in de opvattingen over het bovennatuurlijke en in die over het hiernaamaals.

Schmüling, Wilhelm. *Eine niederländisch-westfälische Neidinschrift aus Emden.* – Rheinisch-westfälische Zeitschrift für Volkskunde 28 nr. 1-4 (1983) p. 61-88.

Het huisopschrift 'As 't Godt behaagt/ is 't beter benidt as beklagt', waaruit een sterk geloof in de calvinistische predestinatieleer spreekt (nl. dat economisch succes van de mens het bewijs is dat hij Gods uitverkorene is), komt vanaf de tweede helft van de zestiende eeuw voor op Nederlandse huizen. Er zijn dertien voorbeelden van overgeleverd, verspreid over het land. Het oudste is van 1583 uit Ammerzoden. Sinds die tijd (1572) is de spreuk ook bekend in het Nederlands-Duitse grensgebied (Westfalen). De oudste voorbeelden (1558, 1567) stammen echter uit Noordwest-Duitsland (Emden en omgeving). Dit gegeven en het feit dat Emden in de zestiende eeuw een belangrijk economisch, cultureel en religieus centrum was van voornamelijk uit Nederland uitgeweken calvinisten, doen Schmüling vermoeden dat Emden ook de plaats is waar het opschrift is ontstaan. Pas na de terugkeer van de calvinisten naar hun vaderland (na 1580) verschijnen in Nederland de eerste opschriften. Het voorkomen van de spreuk in het overwegend rooms-katholieke Westfalen, waar het calvinisme geen duidelijke invloed heeft gehad, is te verklaren uit de handelsbetrekkingen in deze streek enerzijds met Nederland, anderzijds met Noordwest-Duitsland. Mogelijk heeft het spreekwoord "t is beter benyd, dan beklaagt" bijgedragen aan de vorming van het opschrift. De oudste vermelding in Nederland is echter pas van 1726.

Sels, Hilde L.F.C. *Zuidnederlandse kookboeken na de Middeleeuwen.* – Spiegel historicael 19 nr. 5 (1984) p. 227-231; 5 ill.

Na een bespreking van de Zuidnederlandse kookboeken van vóór 1800 wordt nader ingegaan op enkele kenmerken van deze receptenverzamelingen, zoals het conservatisme van de recepten, de ontwikkeling van de smaak, de groeiende neiging tot vereenvoudiging vanaf het midden van de zeventiende eeuw.

Sevens, Johan. *De evolutie van de belangstelling voor het thema dood in de internationale wetenschappelijke en niet-wetenschappelijke literatuur in de periode van 1960-1980. Een kwantitatief titelonderzoek.* – Handelingen van de Koninklijke Zuidnederlandse Maatschappij voor Taal- en Letterkunde en Geschiedenis 37 (1983) p. 137-161; 9 graf.

Sevens concludeert, met vele slagen om de arm, dat er vanaf 1968 een toenemende belangstelling is voor het thema 'dood' in literaire en wetenschappelijke publicaties. Deze conclusie trekt hij na bestudering van Amerikaanse, Duitse en Franse overzichten van nieuw verschenen boeken tussen 1955 en 1980. Een verklaring voor dit verschijnsel probeert hij vooral te zoeken in de neergaande economische ontwikkeling.

Soly, H. *Plechtige intochten in de steden van de Zuidelijke Nederlandse tijdens de overgang van Middeleeuwen naar Nieuwe Tijd: communicatie, propaganda, spektakel.* – Tijdschrift voor geschiedenis 97 nr. 3 (1984) p. 341-361.

De schrijver onderkent in de organisatie, het programma en de vormgeving van de vorstelijke intochten een geleidelijke accentverschuiving: terwijl aanvankelijk vooral uitdrukking wordt gegeven aan de subtiele machtsverhouding tussen vorst en stedelijke magistraat, komt het accent met de toenemende concentratie van de macht in de handen van de vorst steeds meer te liggen op het bewieroken van de machthebber.

Strutynski, Udo. *The survival of indo-european mythology in germanic legendry. Toward an interdisciplinary nexus.* – Journal of American Folklore 97 nr. 383 (1984) p. 43-56.

Strutynski parafraseert een drietal artikelen van L. Gerschel, waarin deze de structurele en inhoudelijke overeenkomsten tussen een groot aantal negentiende-eeuwse sagen en indo-europese mythen herleidt tot de idee dat de maatschappij gedragen wordt door drie standen. Door volksverhalen vanuit een dergelijk perspectief te bezien, geeft men een andere (ruimere) betekenis aan hun structuur dan bijvoorbeeld Lüthi deed toen hij in zijn proefschrift (*Die Gabe im Märchen und in der Sage*) deze betekenis van dezelfde motieven uitsluitend afwoog tegen de rol die ze spelen in de structuur van het verhaal. De betekenis zou naar de mening van Strutynski nog verder verruimd kunnen worden als men er ook de discussie die de laatste decennia door historici over de tripartite maatschappijbeschouwing in de middeleeuwen gevoerd is, erbij betrok. Een dergelijke verruiming van de horizon van zowel volkskundigen en antropologen als historici acht hij een voorwaarde voor verder onderzoek.

[**Themanummer huisdieren**] – Volkskunde 85 (op het titelblad ten onrechte 84) nr. 2 (1984).

Deze aflevering van Volkskunde verschijnt als zogenaamde 'begeleidende synthese' van de van 7 juli tot 25 september 1984 in het openluchtmuseum Bokrijk gehouden tentoonstelling over huisdieren. Aan de hand van iconografische maar vooral archivalische bronnen en veel literatuur behandelt *Annick Boesmans* achtereenvolgens nut en hinder van huisdieren, affectie van bezitters ten opzichte van hun huisdier en huisdieren als statussymbool, alles in historisch perspectief (132-167). Vier leden van de Vlaamse Volkssport Centrale te Leuven, *Roland Renson*, *Herman Smulders*, *Bart Eelbode* en *Erik de Vroede* geven een zeer kort historisch overzicht van het recreatieve aspect: het spelen met dieren, hetgeen meestal neerkwam op het kwellen van dieren (168-176). Het nummer bevat 32 afbeeldingen (177-208).

Top, Stefaan. *Van gestolen grootmoeders en andere hedendaagse lugubere verhalen.* – De Brabantse Folklore nr. 242 (1984) p. 69-85.

Top wijst op enkele overeenkomsten tussen de traditionele sage en de moderne 'stadsagen' die zich veelal in een geürbaniseerde omgeving afspelen. Die overeenkomsten betreffen volgens Top het feit dat de vertellers zich op zegslieden beroepen, dat de verhalen vaak duidelijk gelocaliseerd zijn en dat men er aan allerlei dreigingen wordt blootgesteld. Karakteristiek voor de moderne verhalen is, aldus Top, dat ze regelmatig de pers halen en dat er moderne voorwerpen zoals auto's e.d. in voorkomen. Hij roept de lezers van het tijdschrift op hem dergelijke verhalen toe te sturen.

Uytven, R. van. *Rood-wit-zwart: kleurensymboliek en kleursignalen in de Middeleeuwen.* – Tijdschrift voor geschiedenis 97, nr. 3 (1984) p. 447-469; 5 tab.

Rood, wit en zwart spelen in de middeleeuwse kleurensymboliek een overwegende rol, in tegenstelling tot groen, dat enigszins op de achtergrond is geraakt. Van de symbolische betekenis van die kleuren, van hun combinaties en van het uithollingsproces dat daarin optreedt, geeft de schrijver een groot aantal voorbeelden. Hij ondersteunt die met een overzicht van het gebruik van kleuren in de huisnamen in Antwerpen, Leuven en Brugge en met het door M. Pastoureau samengestelde overzicht van de kleuren in de heraldiek. Uit die overzichten die doorlopen tot de achttiende eeuw blijkt ook dat de kleuren blauw en groen geleidelijk veld winnen, terwijl zwart en rood aan populariteit inboeten.

Vasquez, Ana. *Les implications idéologiques du concept d'acculturation.* – Cahiers de sociologie économique et culturelle (ethnopsychologie) 1 (1984) p. 83-121.

Uit een analyse van het gebruik en de achtergronden van het begrip acculturatie in de literatuur sinds omstreeks 1880 blijkt de bruikbaarheid van dit begrip vooral vanwege zijn ideologische implicaties gering. De betekenis van het woord zelf – een proces in de richting van een dominerende cultuur, waarbij geen rekening gehouden wordt met het bestaan van de cultuur van de gedomineerde groep – vormt vaak een getrouwe afspiegeling van de houding van de onderzoeker (die zelf vrijwel altijd uit de dominerende cultuur afkomstig is) tegenover dit verschijnsel. De term transculturatie houdt geen oordeel in en heeft het voordeel dat de oorspronkelijke cultuur er bij op de voorgrond gesteld wordt. Voor dit begrip werkt de schrijfster de belangrijkste uitgangspunten uit, die bevruchtend blijken te werken voor onderzoek op diverse niveaus. Wegens ruimtegebrek moest de bibliografie die bij dit artikel hoort in het volgende tijdschriftnummer geplaatst worden.

Verhaak, Ph.J.M. *O.L.V. Broederschap der Processie Heusden-Kevelaer.* – Met Gansen Trou 34 nr. 5-6 (1984) p. 65-108; 22 afb.

In 1784 vond de eerste van een nog steeds bestaande jaarlijkse processie vanuit het Limburgse Heusden naar het Duitse bedevaartsoord Kevelaer plaats. Ter gelegenheid van deze tweehonderdste verjaardag is dit gehele nummer gewijd aan de geschiedenis en achtergronden van deze bedevaart en vooral van het organiserend comité: de 229 jaar oude 'O.L.V. Broederschap der Processie van Heusden en Onderhoorige Plaatsen naar Kevelaer'. Notulenboeken, gedenkbundels en andere documenten uit de archieven van Kevelaer en uit het broederschapsarchief te Heusden zijn bij deze reconstructie behulpzaam geweest.

Vries, D.J. de. *Middeleeuwse boerderijplattegronden en de oudste bekende kapconstructies. Vraagtekens bij het onderzoek naar vroege draagconstructies.* – Jaarverslag 1983 van de Stichting Historisch Boerderij-onderzoek (Arnhem 1984), p. 45-61; 19 afb.

De belangrijkste (vaak de enige) bron voor de geschiedenis van de boerderij in de Middeleeuwen zijn de grondsporen die door archeologen zijn blootgelegd. Hun zeggingskracht wordt beperkt doordat men naar essentiële onderdelen van de constructie, in het bijzonder de kapconstructie, moet gissen. Bij pogingen om in die leemte te voorzien heeft men zich laten inspireren, ofwel door nog bestaande boerderijen uit later tijd, of door andere middeleeuwse gebouwen (kerken, kloosters, kastelen) die niet verloren zijn gegaan. In het eerste geval loopt men het risico in anachronismen te vervallen, in het laatste zal men rekening moeten houden met faseverschillen in de sociale en ruimtelijke verspreiding van

nieuwe technische vindingen. Aan dit laatste probleem besteedt de schrijver enige aandacht, alvorens hij, uitgaande van de bekende middeleeuwse kapconstructies in ons land, een zestal boerderijplattegronden uit de achtste tot de dertiende eeuw bekijkt. Vooral de argumenten die hij aanvoert voor de stelling dat niet de ankerbalk maar de dekbalk de oudste constructie is, zijn interessant. – J.J.V.

Warneken, Bernd Jürgen. *Zeppelinkult und Arbeiterbewegung. Eine mentalitätsgeschichtliche Studie.* – Zeitschrift für Volkskunde 80 nr. 1 (1984) p. 59-80; 3 ill.

In de jaren 1908-1909 bestond er in Duitsland een groot enthousiasme voor het luchtschip van Graaf Zeppelin. Het werd beschouwd als een symbool van de vooruitgang en van de nationale identiteit. Aan de hand van o.a. berichten en commentaren in de sociaal-democratische pers laat de auteur zien dat deze gevoelens ook door veel arbeiders gedeeld werden. Hij verklaart deze houding uit hun 'dubbele loyaliteit'. Zij willen enerzijds deel uitmaken van de arbeiderscultuur, maar hebben anderzijds tevens behoefte daar buiten te treden en deel te nemen aan een nationale beweging als de verering van Zeppelin.